

G`ARBIY RIM IMPERIYASI QULASHI

Juraqulov Jasurbek Abdizokirovich

Juraqulov Jasurbek Jahongir o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Annontatsiya : *Ushbu maqolada G'arbiy Rim imperiyasining inqirozli davrlari va ko'chmanchi qabilalar bosqini va natijada imperiyaning qulashi bayon qilingan. Rim imperiyasini to'la ikkiga bo'linishi asosida O'rtayer dengizining ikki hududini romanlashgan G'arb va Ellin sharqini tarixiy taraqqiyotini o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanar edi. 411 G 'arbiy provinsiyalarda shaharlar, tovar ishlab chiqarish savdohunarmandchilik tushkunlikka yuz tutdi. Aholini xonavayron bo'lishi, umumiy iqtisodiy turg'unlik kuzatildi*

Kalit so'zlar: *Vesgot, Konung, Alarix, Makedoniya, Odoakr, Ellin, Xun.*

Markaziy hokimiyat zaiflashib magnatlar kuchaydi, aholini varvarlashuvi, harbiy qo'shinlarni buzilishi yuz berdi. Aksincha sharqda kuchli imperator hokimiyati mavjud bo'lib provinsiyalar kamroq talandi, shaharlar, savdohunarmandchilik rivojlandi. Qo'zg'on ko'targan vestgot federatlari, Alarix boshchiligida 395—396-yillar Makedoniya va Yunonistonni taladilar. O'zi varvar bo'lgan rimlik sarkarda Stilixon Yunonistonning janubida Alarix qo'shinlarini tor-mor qildi. Sharqiy imperiya Alarix bilan shartnoma tuzdi. Alarix 401-yilda Italiyaga yurish qildi. Stilixon vestgotlarni 2 marta tor-mor qildi va Italiyadan haydab chiqardi. Rimga so'ngi marta triumf vestgotlar ustidan g'alaba sharafiga o'tkazildi. Baribair rimliklar vestgotlarni Illiriyada yashashlariga ruxsat berishga majbur bo'ldilar. Italiya 405-yilda Konung Radagays boshchiligidagi germanlar bosqiniga uchradi. [1]

Florensiya yaqinida Stilixon Radagays hujumini qaytardi. Shu bilan birga himoyasiz qolgan g'arbiy provinsiyalar, german qabilalari tomonidan bosib olindi. Stilixon Olarixni Rim bilan ittifoq tuzishga ko'ndirishga urindi, ammo tuhmatga uchrab, xoinlikda ayblanib qatl qilindi. Stilixon o'limini eshitgan Alarix Rimga

yurish qilib, uni qamal qildi. Alarix 5 ming funt oltin, 30 ming funt kumush miqdorida tovon olib qaytib ketdi. Shundan so'ng Alarix Rimni yana bir necha bor qamal qildi. 410-yil avgust oyida qullar shahar darvozasini ochib berdilar va varvarlar shaharni talon-taroj qilib, Alarix boshchiligidagi qo'shin janubga yurish qildilar. Yo'lda kasallangan Alarix 40 yoshida vafot etdi. Vestgotlar bir necha yildan keyin (419-yil) Akvitaniyada o'z qirolliklarini tuzdilar. Stilixon o'limidan keyin Rimni himoya qiladigan birorta sarkarda qolmadi. 407-yilda rimliklar Britaniyadan chiqib ketishga majbur bo'ldilar. [2]

Janubiy-sharqiy Galliyada birgund qabilalari Ispaniyaning shimoli g'arbida svevlar o'rnashib olgan Afrikada poytaxti Karfagen bo'lgan vendal qirolligi tashkil topdi. Pannoniyada kelib chiqishi Markaziy Osiyo cho'llaridan bo'lgan xunlar o'rnashib Rimga katta xavf soldilar. Atilla (434— 453-yillar) g'ayratli sarkarda edi. U xunlar va boshqa qabilalarni birlashtirib, Markaziy Yevropada ko'chmanchilarni kuchli davlatini tuzdi. Xunlar Bolqonga va g'arbiy provinsiyalarga yurish qildilar. Ular 450-yil boshida Galliyaga bostirib kirdilar. 412 Xunlarga qarshi rimlik sarkarda Flaviy Aetsiy frank, alan, burgund, vestgot va boshqa qabilalar ittifoqini tuzdi. [3]

Hal qiluvchi jang Ispaniya va Fransiya chegarasidagi Katalun dalasida 451-yil iyunida bo'lib o'tdi. Got tarixchisi Iordanning ma'lumotiga ko'ra, bu jangda har ikkala tomondan 300 ming kishi halok bo'lgan. Bu jangdan keyin Attila Reyn ortga chekindi, 452-yilda yana shimoliy Italiyaga hujum qildi. Attila 453-yilda vafot etdi va uning davlati tarqab ketdi. Varvar qabilalari va qirolliklari impertiya bilan hisoblashmay qo'yidilar. Biror bir imperator davlatni yemirilishini to'xtata olmadi. Imperatorlar Ravenna shahrini doimiy qarorgoh qildilar. Rim xristian cherkovi boshlig'i Rara qarorgohi bo'lib qoldi. [4]

Afrikada o'rnashib qolgan vandallar Ravenna imperatorlarini zaifligidan foydalanib Sitsiliya, Sardiniya va Korsikaga bosqin qilar edilar. Ular 455-yil Italiyaga yurish qilib Rim shahrini 14 kun davomida talon-taroj qildilar. Olib keta olmagan buyumlarni vandallar yo'q qildilar. Nodir san'at asarlari, haykallar, saroylar o't ichida qolib, Galliya va Ispaniyani mahalliy zodagonlari uzoqdagi

ravenna imperatorlari bilan aloqa qilganidan ko'ra, bosib olingan viloyatlarni hokimlari varavar qirollari bilan hamkorlik qilishni foydali ueb hisobladilar. 375-yilda illiriyalik Orest o'zini 14 yoshli o'glini imperator taxtiga o'tkazib o'zi hokimiyatni boshqardi. Songgi imperator Rim shahrini va imperiyasini barpo qilganlar Romul afsonaviy avgustul ismlariga bo'lib balog'atga yetmagani uchun avgust emas, avgustul deb atalar edi. O'smir imperatorni rimliklar mazaxomuz avgustcha deyishar edi. 476-yilda germanlarning skir qabilasidan bo'lgan imperator gvardiyasi qo'mondoni Odoakr Rimda hokimiyatini bosib oldi.[5]

Orest oidirildi. Romul avgustul 476-yil 23-avgustda taxtdan tushirilib, Neapol yaqinidagi Lukull villasiga surgun qilindi va shu yil shu yerda vafot etdi. Odoakr g'arbiy Rim imperiyasi imperatori unvoni tugatilgani to'g'risida senatni rasmiy qarorini olishga erishdi. Imperatorlik ramzlari Konstantinopolga yuborildi. Bu rasman Sharqdagi imperator hokimiyati ostida Rim imperiyasining yaxlitligi tiklanganligini bildirar edi. Antik dunyo tarixining oxirgi sahifalari imperator Yustinian nomi bilan bog'liq. U VI asr o'rtalarida Rim huquqini kodifikatsiya qildi. Yustinian kodeksi qadimgi Rimda huquqning uzoq yillardagi taraqqiyotini tugallangan holda o'zida aks ettirdi. Shu bilan bir aktda Yustinian tomonidan antik tafakkur markazi bo'lgan Aflnadagi Platon Akademiyasini tantanali yopilishi yangi davrning antik davr bilan ramziy xayrlashuvi bo'ldi.[6]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Геродот. История в девяти книгах / Пер. Г. А. Стратановского. М.; Л., 1972. («Памятники исторической мысли»; репр. 1993).
2. Авдиев В.И. История Древнего Востока. Москва 1948 .
3. Авдиев В.И. Кадимги Шарк тарихи. Тошкент 1964.
4. Ollomurodov, N. Y. O. G. L. (2023). SOVET HUKUMATINING DINGA NISBATAN MUNOSABATI VA UNING IJTIMOYIY OQIBATLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(4-2), 392-397.

5. Chorshanbiyev, B. R., & Ollomurodov, N. (2023). AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRI XO 'JALIGI. Educational Research in Universal Sciences, 2(1 SPECIAL), 417-419.
6. Boytora, C., & Nurali, O. (2023). Amir Temur and the Times of the Temuris Mints and Monetary Policy. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 16, 1-4.